

Грушицька Марія Миколаївна,
студентка спеціальності «Політологія»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
«НЕФОРМАЛЬНИХ» ПОЛІТИЧНИХ РЕГІОНІВ
У МЕЖАХ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті особлива увага приділяється питанням теорії та методології дослідження «неформальних» політичних регіонів. Пропонується власне визначення «неформального» політичного регіону та його основних ознак. Розглядається «електоральний простір» як конфігурація політичних сил у взаємозв'язку з результатами голосування та пропонується маркетинговий підхід до його розуміння.

Ключові слова: електоральна географія, електоральний простір, електоральний ринок, «неформальний» політичний регіон, регіон.

Однією із ознак країн, що утворились внаслідок розпаду СРСР, є швидко сформована та виразно окреслена неоднорідність політичного простору. За кілька років однопартійна гомогенність поступилася місцем багатоманітності рухів і партій. Проте не лише вони визначають розстановку політичного поля, вона зумовлена також політичними вподобаннями й вибором населення, яке проживає у конкретних регіонах тієї чи іншої країни. Це можна спостерігати, зокрема, під час проходження електоральних процесів, коли проявляються досить виразні територіальні відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян. Тоді така регіональна диференціація ділить країну на декілька діаметрально різних частин. Це призводить до появи «неформальних» політичних регіонів у межах однієї держави, що викликає науково-теоретичну необхідність дослідження цього явища.

Мета нашої роботи - з'ясувати сутність поняття «неформальних» політичних регіонів та особливостей їх дослідження в межах електоральної географії. Для цього необхідно *дати відповідь на питання:* «Що собою являють «неформальні» політичні регіони? Яким чином та при використанні яких методик можемо їх досліджувати?»

Для написання цієї статті ми послуговувалися роботами російських вчених. Особливо варто зазначити праці Р. Туровського

«Політична географія», «Основи і перспективи регіональних політичних досліджень», «Регіональний вимір електорального процесу: концептуальні основи дослідження», М. Арбатської «Електоральний простір і управління виборчими правами громадян: методологічні та методичні основи аналізу», а також роботи М. Богданової, Е. Попової, С. Пшізової та ін. Серед українських дослідників, відповідно до цієї проблематики, ми послуговувались напрацюваннями Д. Акімова, В. Березинського, А. Купцова, Н. Паніної, А. Єхніч та ін.

У сучасному політичному дискурсі використання географічних понять є досить поширеним та умовним. Наголос на протиставленні «захід - схід», «північ - південь», «нові землі - старі землі» є відображенням низки розбіжностей як у соціально-культурній, економічній, а також у політичній сферах. Певним чином це утворює рельєф, «географію» соціокультурного простору. Політична географія в основному ґрунтується на географії історико-культурних відмінностей. Проте завершеності як такої набуває внаслідок мобілізуючої роботи суб'єктів, зацікавлених в артикуляції соціально-культурної розрізненості з метою здобути доступ до влади [8].

Тому, з вираженням географічним різноманіттям політичних явищ та процесів, появою необхідності дослідження регіональних відмінностей, найбільш широко використовується науковий термін, що є безпосереднім розділом політичної географії як науки, - «електоральна географія» [2]. Російський науковець Р. Туровський зазначає, що «в її основі лежить дослідження політико-географічної диференціації території через аналіз відмінностей у політичних орієнтаціях населення. Визначити ці розрізнення можна за допомогою порівняльного аналізу голосування в територіальному розрізі, який і є основним методом електоральної географії. Таким чином можна досліджувати процеси районотворення, формування регіональних політичних культур та їх меж [13, с. 170].

Дослідження політико-географічних диференціацій територій викликає необхідність говорити про таке поняття, як «неформальний» політичний регіон. З'ясуємо, як ми розуміємо сам термін «region»?

Region (від лат. «regio» («regionis»)) - область, округ) - територія, що характеризується комплексом притаманних їй ознак (фізико-географічних, економічних тощо). Загалом трактування зводиться до «умовно виділеного простору, який відрізняєть-

ся від прилеглої території певною сукупністю відносно стійких природних і економіко-географічних зв'язків, що нерідко сполучаються зі специфікою національного складу населення і володіє власною політичною, культурною, історичною ідентичністю» [11]. Тобто *регіон* має свою територію, населення, чимало особливих взаємопов'язаних між собою характеристик, притаманну лише йому ідентичність, що в сукупності являє собою окремоцілісний простір.

В той же час, незважаючи на використання у електоральних дослідженнях адміністративно-територіальних одиниць (формальних регіонів), постає необхідним визначення реально наявних територіальних спільнот, які насправді мають виражену електоральну специфіку. Коли важливим результатом дослідження стає визначення електоральних районів - «неформальних» регіонів, які не обов'язково прив'язувати до адміністративно-територіального поділу [14]. Як приклад, умовний поділ території України на декілька частин: протиставлення «Захід - Схід», або ж «Захід - Центр - Південний Схід» [15].

Під «неформальним» політичним регіоном можемо розуміти - це територіальна спільнота із власними відносно стійкими історико-культурними, соціально-економічними, політичними зв'язками, що в дійсності виражає електоральну специфіку та утворює окремий електоральний простір.

При поділу території на політичні регіони («неформальні» політичні регіони, електоральні регіони) необхідне застосування *процедури районування*, яка передбачає розділення території на частини за визначеними ознаками. Існують різні типи політичних регіонів, Р. Туровський виділяє два основних. *Гомогенні* («звичайні») регіони виділяються за допомогою аналізу поширення одної політичної характеристики або явища. Це може бути голосування за ту чи іншу політичну силу, або райони з різним ступенем популярності цієї сили. *Синтетичні регіони* виділяються через цілу систему ознак, коли до уваги береться множина параметрів, з яких виводиться якісна характеристика. Наприклад, це може бути регіональна політична культура, яка визначається за допомогою складного аналізу політичних процесів та голосування [13, с. 103-104].

Регіональна політична культура являє собою спільні для представників окремого регіону політичні цінності та норми, які залишаються стабільними протягом певного періоду часу. Основною причиною диференціації політичних культур є різний істо-

ричний досвід регіонів, внаслідок відбувається формування відмінних електоральних культур, усталених політичних переваг виборців [11].

Виборчий процес у регіональному вимірі зумовлює появу електорального простору. Відповідно, виникає таке питання, що ж собою являє електоральний простір?

Р. Туровський, електоральний простір визначає досить коротко, як «конфігурацію політичних сил у зв'язку з виборами». Відповідно, що ця «конфігурація» являє собою визначену структуру, визначення якої має принципове значення для будь-яких електоральних досліджень, включаючи ті, у яких є регіональний зміст. Необхідно зазначити про зауваження дослідника, коли розглядати електоральний простір у регіональному значенні, то не слід його відривати від політичної ситуації, оскільки вона може змінюватись [14].

Серед українських дослідників В. Березинський термін «електоральний простір» описує як стійкі взаємини виборців, що мають соціально-політичні позиції в електоральному процесі й у зв'язку з цим є постійно чинною, загальною умовою протікання електорального процесу. Змістом електорального простору є різноманітні відносини між партіями (блоками партій) і соціальними групами, які пов'язані з виборами [3, с. 7]. Проте тут необхідно зробити доповнення, що не лише партії взаємодіють з населенням, а окремі кандидати також (якщо брати до аналізу президентські виборчі кампанії).

Окрім основних акторів електорального процесу, якими під час парламентських виборів є партії та виборці, під час президентських - кандидати та виборці (хоча роль партій тут теж не відкидається), потрібно врахувати важливий момент, до електоральної системи залучаються й інші активні учасники - агенти електорального процесу. Як зазначає Н. Паніна, в раціональній моделі електоральної системи агенти електорального простору є необхідними елементами, які виконують конструктивні функції. На її думку, призначенням агентів електорального процесу є здійснення продуктивної комунікації між електоратом і політиками [7, с. 45].

Серед агентів електорального процесу український науковець Н. Паніна пропонує виокремити такі основні соціальні категорії: державні чиновники, які обіймають впливові посади в органах виконавчої влади. Їм є важливі результати виборів, бо від цього залежить, хто саме прийде до влади й одержить можливість призначення на посаду або відсторонення від неї; представники

засобів масової інформації, журналісти (політичні оглядачі), які працюють у «електоральному полі» й опосередковують комунікацію головних акторів електорального процесу в пресі, теле- і радіоефірі; аналітики (політологи) й технологи, які виконують функції й аналітичного, і обслуговуючого характеру під час виборчих кампаній [7, с. 46].

У науковій літературі є поширеним маркетинговий підхід до розуміння «електорального простору» через значення «політичний ринок», що очевидно впливає із взаємозв'язків та залежності основних акторів та агентів електорального процесу. При тому, що передумовами існування політичного ринку є: об'єктивне існування політичної сфери та специфічної політичної діяльності; вільний, некомерційний обмін результатами такої діяльності; конкуренція у політичній сфері [1, с. 40].

Так, український дослідник М. Богданова зазначає: функціонування ринку проявляється в тому, що в процесі електорального змагання (як концентрованого образу політичного ринку) відбувається свого роду зустріч пропозиції (набору політичних диспозицій й ідентичностей) і попиту (політичних настанов і переваг) [4, с. 18]. Науковець А. Єхніч пояснює це тим, що під час цієї зустрічі політичні актори (партії, кандидати та ін.) змушені орієнтуватися на попит шляхом активізації своїх диспозицій і демонстрації ідентичності, претендують на зайняття якихось позицій. Під час передвиборного змагання й особливо голосування відбувається свого роду «тестування» носіями попиту (виборцями) успішності претензій акторів. Загалом виграють ті політичні сили, чия демонстрація відповідності тієї або іншої позиції («відповідності обійманій посаді») виявилася найпереконливішою [5].

На думку російського дослідника С. Пшізової, електоральний ринок - це механізм поєднання політичного попиту та пропозиції, місто зустрічі виробників та споживачів політики, який формується разом з розвитком інституту представницької демократії. Ринок становиться тим головним механізмом, який поєднує політиків та виборців, витісняючи інші механізми взаємодії між ними. «Поява народу виборців-споживачів, складових простору, що формує політичний попит, змінює поведінку усіх політичних акторів. З одного боку, громадянин-споживач, схожий на покупця у магазині, налаштований значно критичніше стосовно того, що пропонують йому професіональні політики, а не як громадянин, який відчуває ідеологічний зв'язок з визначеною партією. З іншого - він значно більше свого історичного попередника, що

мав чіткі орієнтації у світі політики, схильний до впливу різних політичних технологій» [10, с. 119-120].

Звертаючи увагу на трактування електорального ринку Генрі Дейла та С. Пшізової можемо виділити два рівні взаємодії так званих основних акторів (кандидати, партії, виборці) цього ринку. Щодо першого - розглядаються відносини між партіями та кандидатами, відповідно (що останні можуть виступати як представники перших, або ж імпонувати їх інтересам), як виробниками та споживачами. В основі другого - вже виробниками виступають кандидати, а виборці - споживачами.

Виникнення електорального ринку стало можливим тому, що політики, вимушені проводити виборчі кампанії в умовах залучення до політичного життя більшої кількості людей, поступово стали використовувати ринкові методи роботи з електоратом, в першу чергу технології масових комунікацій, для досягнення політичних цілей кандидатів та сил, що стоять за ними, формують у значної частини виборців уявлення про інститут виборів, як механізм «виторгу» у кандидатів максимально можливих дій за рішенням конкретних соціально-економічних проблем локального масштабу [6, с. 224].

Для вивчення регіональних розбіжностей необхідно використовувати міждисциплінарні дослідження. З одного боку, вони являють собою проекцією політології на регіональний рівень, тобто представляють собою напрям політичної науки в межах держави, досліджуючи регіональні аспекти політичних інститутів, процесів, партій, еліт та ін. Політичні явища можуть розглядатись у різних ракурсах: в окремо взятих регіонах, в рамках *компаративного аналізу* для групи регіонів, а також в розрізі відносин центр-регіон. З іншого - політична регіоналістика використовує типові географічні методи, *порівняльно-географічний, аналізуються ситуації у різних регіонах*, також метод комплексного регіонального дослідження, у якому конкретна територія вивчається як система, включаючи в себе множину компонентів [12, с. 138].

При дослідженні виборчих процесів у «неформальних» політичних регіонах можна виділяти найбільш активних акторів, які виступають опозиційними один до одного. Задають контекст електорального змагання, що дозволяє визначати не тільки їх ресурси, а також політичні стратегії, програмні установки і передвиборчу риторичку [9, с. 11].

Отже, ми з'ясували, що «неформальним» політичним регіоном є територіальна спільнота із власними відносно стійкими

історико-культурними, соціально-економічними, політичними зв'язками, що в дійсності виражає електоральну специфіку та утворює окремий електоральний простір. Просторова ознака є визначальною, що набуває чіткості своїх меж у результаті проходження виборчого процесу та дає підстави говорити про електоральний простір. Останній, на нашу думку, можна визначити, як умовну характеристику населеної території держави, що відображає неформальну політичну структуру регіонального розподілу, де визначальним чинником є особливості проходження виборчого процесу на основі взаємин основних його акторів та агентів.

Одним із підходів дослідження електорального простору є - маркетинговий. Суть його полягає у вивченні електорального ринку як механізму попиту та пропозиції, що функціонує на двох рівнях - на вищому (між політичними представниками), нижчому (між політичними представниками та виборцями). При цьому не слід відкидати механізмів їх взаємодії, одними з яких є виборчі технології.

Таким чином, теорія та методологія дослідження «неформальних» політичних регіонів електорального процесу потребує подальшої розробки, а також апробації методів. У цій роботі ми намагались визначити загальний контур таких досліджень. Вони мають міждисциплінарний характер, що викликає необхідність подальшої інтеграції підходів різних наук для досягнення максимально точного уявлення про «неформальні» політичні регіони та їх дослідження у електоральному процесі.

Список використаних джерел та літератури

1. Акімов Д. До питання технологізації політичної діяльності в сучасній Україні [Текст] / Д. Акімов // Політичний менеджмент: укр. наук. журн. / гол. ред. Ю. Шайгородський. - К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2007. - № 6. - С. 41-50.
2. Арбатская М. Н. Электоральное пространство и управление избирательными правами граждан: методологические и методические основы анализа [Електронный ресурс]. - Режим доступа : URL:<http://www.politex.info/content/view/200/30>. - Заглавление с экрана.
3. Березинський В. П. Транзитивні особливості формування електорального простору сучасної України [Текст] : автореф. дис. канд. політ. наук. / В. П. Березинський. - Д., 2005. - 18 с.
4. Богданова М. Н. Российская электоральная политика: институциональные ресурсы и технологии реализации [Текст] : автореф. дис. канд. полит. наук. / М. Н. Богданова. - Ростов-н/Д, 2006. - 34 с.

5. Єхніч А. П. Електоральний простір: поняття, сутність, структура [Електронний ресурс] / А. П. Єхніч. - Режим доступу : URL:<http://www.viche.info/journal/858/>. - Заголовок з екрана.
6. Єхніч А. П. Электоральное пространство сквозь призму политического рынка [Текст] : политология: зб. наук. пр. / А. П. Єхніч - Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2008. - Вип. 91 - 327 с.
7. Паніна Н. Структура чинників політичного успіху як показник політичної спрямованості розвитку електоральної системи [Текст] / Н. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теор. часоп. / гол. ред. В. Ворона, Є. Головаха. - К. : Ін-т. соціології НАН України, 2002. - № 4. - С. 41-48.
8. Політична географія України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : URL:<http://litopys.org.ua/polpost/r3a3.htm> - Заголовок з екрана.
9. Попова Е. В. Проблемные измерения электоральной политики в России: губернаторские выборы в сравнительной перспективе [Текст] / Е. В. Попова // Полис: науч. и культ.-просв. журн. / гол. ред. Л. Е. Бляхер. - М., 2001. - № 3. - С. 8-23.
10. Призова С. Н. Политика как бизнес: российская версия [Текст] / С. Н. Призова // Полис: науч. и культ.-просв. журн. / гол. ред. Л. Е. Бляхер. - М., 2007. - № 2. - С. 119-121.
11. Сокирка Ю. Регіональний фактор у політичному процесі України [Електронний ресурс] / Ю. Сокирка. - Режим доступу : URL:<http://postuainfo/news.php?nid=3> - Заголовок з екрана.
12. Туровский Р. Ф. Основы и перспективы региональных политических исследований [Текст] / Р. Ф. Туровский // Полис: науч. и культ.-просв. журн. / гол. ред. Л. Е. Бляхер. - М., 2001. - № 1. - С. 138-156.
13. Туровский Р. Ф. Политическая география [Текст]: учеб. пособие / Р. Ф. Туровский. - М. ; Смоленск : Изд-во СГУ, 1999. - 274 с.
14. Туровский Р. Ф. Региональное измерение электорального процесса: концептуальные основы исследований [Електронний ресурс] / Р. Ф. Туровский. - Режим доступу : URL:<http://www.electoralgeography.com/ru/articles/turovsky/2006/regional-dimension-of-electoral-process.html>. - Заголовок з екрана.
15. Electoralgeography [Електронний ресурс]. - Режим доступу : URL:<http://www.electoralgeography.com/new/ru/countries/u/ukraine/ukraina-prezidentskie-vybory-2010.html>. - Заголовок з екрана.